

ΘΕΜΑΤΑ ΤΟΥ «ΠΟΡΦΥΡΑ» ΚΑΙ Η ΣΟΛΩΜΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Ο «Πόρφυρας» είναι μιὰ από τις τελευταίες ελληνικές προσπάθειες του Σολωμού. Έργο τῆς ὥριμης, κερκυραϊκῆς του περιόδου, με ἐρέθισμα ἓνα πραγματικό γεγονός τοῦ Ἰουλίου 1847 (Γύ. Σολ. 90 - 91), ἀπασχολεῖ τὸν ποιητὴ τουλάχιστο ὡς τὸ 1849. Οἱ ἐπεξεργασίες τοῦ κειμένου, πού διαθέτουμε, ἀκολουθοῦν τὸ Γ' Σχεδ. τῶν «Ἐλευθέρων Πολιορκημένων» καὶ εἶναι σύγχρονες μετὰ: «Εἰς Φραγκίσκα Φραιζερ», «Carmen seculare», ὅπως καὶ μετὰ τὰ ἰταλικά: «Ὀρφέας», «Ἡ Φαρμακωμένη», «Ὁ νέος Πολεμιστής», «Σαπφώ», «Τὸ Ἑλληνικὸ Καραβάκι» (Γύ. Σολ. 80 κ.έ.).

Ἐνα ἀτέλειωτο σολωμικὸ ἔργο, ὅπως ὁ «Πόρφυρας», ἐπιτρέπει, ὅταν τὸ θεωρήσουμε μέσα στὸν εὐρὺ κύκλο μεταβολισμοῦ τῆς ποιητικῆς παραγωγῆς τοῦ Σολωμού, τὸν σχηματισμὸ μιᾶς πολὺ εὐκρινοῦς εἰκόνας γι' αὐτὸ πού μπορεί νὰ ὀνομαστεῖ «ἐλευθέρη θεματικὴ ἄρμωση μοτίβων» τὴν παρακολούθησιν, δηλαδὴ, μιᾶς σειρᾶς «περιπλανώμενων» συνδυασμῶν λέξεων, στίχων ἢ ὁμάδων στίχων πού ἐμφανίζονται ἀναλλοίωτοι σὲ περισσότερα ἀπὸ ἓνα σολωμικά ἔργα, καθὼς καὶ τὸν παραλληλισμὸ ἀνάλογων ἢ ὁμότροπων ἐκφραστικῶν συνδυασμῶν ἀνάμεσα στὰ σολωμικά κείμενα μετὰξὺ τους, ἢ ἀνάμεσα σ' αὐτὰ καὶ σὲ ἄλλα ἑλληνικά ποιητικά κείμενα.

Ἡ δυνατότητα αὐτὴ ἔχει δέδαια διαπιστωθεῖ ἀπὸ καιρὸ (Ἀποστολάκης Βάρναλης, κ.ά.) καὶ ἔχουν διατυπωθεῖ καὶ παρουσιαστεῖ ἀρκετοὶ παραλληλισμοὶ ὠστόσο, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτή, οἱ παρατηρήσεις γίνονται καὶ μετὰ σπασμωδικότητα καὶ μετὰ ἀνεπάρκεια, ὅσο ἐπίσης καὶ μετὰ κριτικὴ καὶ ἀξιολογικὴ διάθεση κάποτε ἀνεπίτρεπτη, ἂν ὄχι ἐντελῶς αὐθαίρετη. Μιὰ συγκέντρωσις καὶ πρώτη τυποποίηση στὸν τομέα αὐτὸ φαίνεται ἀναγκαῖα, ἔστι καὶ ἂν ἐπιχειρηθεῖ ὡς ἀπλὸς καταλογισμὸς ὁμοιοτήτων καὶ ἀναλογιῶν.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ γενικότερα θέματα τοῦ «Πόρφυρα» — πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀνήκουν καὶ σὲ ὁλόκληρο τὸ σολωμικὸ ἔργο —, ὅπως ἡ πάλη καλοῦ καὶ κακοῦ στίς διάφορες ἐκφάνσεις τους καὶ μετὰ τοὺς διάφορους ἐκπροσώπους τους, ἡ ἀντίθεση καὶ ἀντιπαράταξις δυνάμεων στὸν ἐξωτερικὸ κόσμον ἢ στὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ, ὁ ἀγὼνας καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἀρετὴ, τὸ μεταφυσικὸ σύστημα Κόλασης — Παράδεισου, ἡ συνειδητοποίηση τῶν ἐσωτερικῶν δυνάμεων μπροστὰ στὸν κίνδυνον ἢ στὸ ἀντίδρομον σύστημα, ἡ ἑλλαμψὴ πρὶν καὶ κατὰ τὴ διάρκειαν τοῦ ἀγώνος ἢ τὴ στιγμὴ τοῦ θανάτου, κλπ., καὶ εἰδικότερα — καὶ ὄχι πάντοτε θεμελιακὰ — μοτίβα ἐπαναλαμβάνονται ὅμοια ἢ ἐλαφρὰ παραλλαγμένα καὶ σὲ ἄλλες συνθέσεις τοῦ ἴδιου ποιητῆ. Στίχοι πού ἴσως δὲν μπόρεσαν νὰ κοχλιωθοῦν σὲ κάποιο ἀπὸ τὰ στάδια τοῦ «Κρητικοῦ» ἢ τῶν «Ἐλευθέρων Πολιορκημένων» π.χ., ἢ ἔστι μὲν οὐδ' ἓνα ἀπὸ αὐτὰ, φαίνεται ὅτι δοκιμάζονται καὶ στὸν «Πόρφυρα», γιὰ νὰ παραμείνουν ἢ ἐνδεχομένως νὰ συνεχίσουν τὴ δυναμικὴ τους ἀρμωστικότητα πρὸς ἄλλα σύγχρονα ἢ μεταγενέστερα ἔργα. Ἡ κατάστρωσις τῶν Αὐτογράφων Ἐργῶν δὲν βοηθεῖ πάντοτε στὸ σημεῖο τοῦ χρονικοῦ διαχωρισμοῦ, καὶ μάλιστα στὸν «Πόρφυρα», ὅπως δὲν λύνει καὶ τὸ πρόβλημα ἂν ὅλα ἢ ποῖα ἀπὸ τὰ ἀποσπασματικά σχεδιάσματα τοῦ κειμένου αὐτοῦ ἀνῆκαν ἐξαρχῆς σ' ἓνα ἔργο πού ὀνομάστηκε ἀπὸ τὸν πρῶτον τοῦ ἐκδότη «Πόρφυρας» (καὶ ἀπὸ τὸν συγγραφέα του ἴσως «Cogo»).

1. «Πόρφυρας» καὶ ἄλλα σολωμικά κείμενα.

α. Ὁ Πολυλᾶς ἐκδίδει ὡς τελευταῖον ἀπόσπασμα τοῦ ἀποσπασματικοῦ «Εἰς τὸ θάνατον κυρίας Ἀγγελίδας» (τοῦ 1850) τὸν στίχον:

Τὸ χόσμα π' ἄνοιξ' ὁ σεισμὸς κ' εὐθὺς ἐγίβριμ' ἄνθη.

[πρβ. «Πόρφ.» 530 α, 15: γελᾷς κ' εἰς τὰ λουλούδια, χάσιμα τοῦ δράχου μαυρο.]
530 α, 16: καὶ σὺ γελᾷς κ' εἰς ὁμορφο, χάσιμα τοῦ δράχου μαυρο.
530 α, 16: στ' ἀνθῆ γελᾷς κ' εἰς ὁμορφο, χάσιμα τοῦ δράχου μαυρο.

Ὁ στίχος ὁμοῦ δὲν παραδίδεται στὰ Αὐτογράφα (518 Α). πράγμα πού δίνει τὸ δικαίωμα νὰ ἀποδεσμεύσουμε ἐντελῶς τὸν στίχο ἢ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι προσκολλήθηκε ἐδῶ ἀπὸ καθαρά ἀναλογικὸ συνειρημὸς (θ' ἀνατορ: κυρία: Ἀγγλίδας, θ' ἀνατορ τοῦ Ἀγγλίου στρατιώτη). Στὴ σύνδεση, μὲ τοὺς στίχους τοῦ «Πόρφουρα» (ἂν δέβαια ἢ ἐπεξεργασία VIII τοῦ τελευταίου. Αὐτ. 530, ἀρθὰ τοποθετήθηκε ὡς ἐπεξεργασία τοῦ «Πόρφουρα») συντελεῖ ἴσως ἡ μαρτυρημένη, Πέληση τοῦ ποιητῆ νὰ τιτλοφορήσει τὸ τελευταίον ἔργο — τουλάχιστο στὰ ἰταλικά του σχεδιάσματα — «Cogo» (=χορὸς, χοριδία), καὶ νὰ εἰσαγάγει καὶ ἐκεῖ τὰ ὁμηρικὰ πνεύματα τῆς θάλασσης, — «φιλικὰ τάγματα» σὲ ἄλλα στάδια «χορὸς» τέτοιων πνευμάτων, ὅμως, ὑπάρχει καὶ στὸ «Εἰς τὸ θάνατο κυρία: Ἀγγλίδας», ὅπως καὶ στὸ λιγὸ προγενέστερο ποίημα «Εἰς τὸ θάνατο Αἰμιλίας Ροδόσταμο» («πνεύματα μύρια παλαιά, πνεύματα μύρια νέα»).

Ἡ καταγωγή τῆς εἰκόνας ἀλλὰ καὶ ἡ δραστηριότης ἀνάλογων λεκτικῶν τρόπων φαίνεται ὅτι ἀνήκει στὴν περίοδον σύνθεσης τοῦ Σχεδ. Β' τῶν «ΕΠ» ἀπόσπ. 22, στ. 1-2, μὲ συνυπαρξὴ καὶ τοῦ θεματικοῦ στοιχείου τοῦ σεισμοῦ (δλ. καὶ Ἀπόσπ. 242, σημ. 1):

Γιὰ κοίτα καὶ χάσιμα σεισμοῦ θαλῖα στὸν τοίχο πέρα.

καὶ θγαίνουν ἀνθία πλουμιστά καὶ τρέμουν στὸν ἄερα

(παραλλ.: Χάσιμα σεισμοῦ πού θγάν' ἀνθίους καὶ τρέμουν στὸν ἄερα

καιροῦ, σεισμοῦ χάσιμα θαλῖα σχιζοῖ τὸν τοίχο πέρα)

Πρβ., ἐπίσης, στὸ ἰταλικὸ «Ἡ Ἑλληνίδα μητέρα» ("Απ., 3, 111): «Θεωρεῖ αὐτὴ [ἡ ψυχὴ] γύρω της ὅλα τὰ χαλάσματα τῆς γῆς καὶ χαμογαλᾷ, καὶ τὰ χαλάσματα ἀνθίζουσι ἀγάλια ἀγάλια, ἀνθίζουσι παντοῦ, ὡς καὶ στὸν τάφο».

6. Στὴ συναγωγή τοῦ Πολυλά «Ἀγνώστων ποιημάτων ἀποσπάσματα» τὸ ἀπόσπ. 6 εἶναι πιθανὸς στίχος τοῦ «Πόρφουρα» (461, 26):

Ἐδῶ δὲν εἰλεψε ποτὲ λουλούδι καὶ πουλάκι: — Μαοῖα etc.

Καὶ ἐδῶ, πάντως, ἡ ἐπεξεργασία I τοῦ ἔργου δημιουργεῖ τουλάχιστο γιὰ τοὺς τρεῖς πρώτους στίχους τοῦ (461, 26—28) πρόδλημα ἑνταξῆς, πού ἔχει ἤδη τεθεῖ ἀπὸ τὸν Α. Πολίτη στὶς σημειώσεις τῶν Αὐτογράφων.

Πρβ., ἐπίσης, τοὺς στ. 7 κ.ε. τοῦ «Σατιρικοῦ τοῦ 1833. I. Τρίχα».

Συγγενὴ μὲ τὸν «Πόρφουρα» καὶ τοὺς «ΕΠ» εἶναι, τέλος, καὶ τὰ ἀποσπάσματα 1, 2,

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ γενικότερα θέματα τοῦ «Πόρφουρα» — πολλὰ ἀπὸ τὰ ὅποια 4 τῆς ἰδίας συναγωγῆς.

γ. Ὁ Γ.Π. Σαββίδης ἔχει ἤδη παρατηρήσει ὅτι τὸ «Σχεδιάσμα» τῆς ἔκδοσης Πολυλά - Πολίτη ("Απ., 1, 155) —, ὅπως καὶ ἄλλα ἀποσπάσματα σὲ δραχύτερο μέτρο, — ἀποτελεῖ σχεδιάσμα τοῦ «Κρητικοῦ», ἂν καὶ ὁ Α. Πολίτης διστάζει νὰ προχωρήσει στὴν ἑνταξή, ὅσο καὶ ἂν ἔχει συγκρίνουν τὰ χρονολογικὰ καὶ μετρικὰ τοῦ συμπεράσματα. (Γύ. Σολ. 94-95):

«Σχεδ.» 4-5:

Ὡ παλικάρι, φεύγα!

πάρε μιά φούχτα ἀπὸ τῆ γῆ τὴν ποθητὴ σου, κ' ἔδγα

«Κρητ.» 21, 35-36: Στὴν Κρήτη

μακριὰ πὸ κατ' ἐγίμισα τὲς φούχτες μου κ' ἔδγηκα

(παραλλ.: Μία φούχτα ἀπὸ τὸ χῶμα τῆς ἐγίμισα κ' ἔδγηκα

Ἐγίμισα ὅγ τὸ χῶμα τῆς τὲς φούχτες μου κ' ἔδγηκα)

Πρβ. «ΕΠ», Σχεδ. Β', 397, 14-15: Ἀνδρα!...

φεύγα

πάρε μιὰ φούχτα ἀπὸ γῆ τὴν ποθητὴ σου κ' ἔδωγα
 Σχεδ. Β', 425 Β, 8 - 9: *Coì pugni stretti alla fuga*
 μιὰ φούχτα χῶμα νὰ κρατῶ καὶ νὰ σωθῶ μ' ἐκεῖνο
 Σχεδ. Β', 13,4: μιὰ φούχτα χῶμα νὰ κρατῶ καὶ νὰ σωθῶ μ' ἐκεῖνο
 πρ6. «Πόρφ.» 502 6, 16: με̐ δυὸ φιλιὰ τῆς μάνας μου, με̐ φούχτα γῆ τῆς γῆς μου!
 511,6: μιὰ φούχτα χῶμα νὰ κρατῶ καὶ νὰ σωθῶ μ' ἐκεῖνο.

. Τὰ τρία μελίζονα ποιητικὰ ἔργα τῆς ὠριμῆς περιόδου τοῦ Σολωμοῦ, «Κρητικὸς», «Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι» καὶ «Πόρφυρας», ἔχουν ἐμφανεῖς ἀναλογίες ποιητικῆς τοῦ ἔχουν ἐπισημιανθεῖ ἤδη ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Ἀποστολάκη, 96 - 97, 242 - 244
 .ε. (βλ. πρόσφατα καὶ Μαρων. 9, 20, 22, 26, σημ. 15). Ἀφθονες ὅμως εἶναι καὶ
 ἡ εἰδικότερες προσεγγίσεις:

- (1) «ΕΠ» Σχεδ. Β', 12: Τριαντάφυλλὰ ἔναι θεῖκά στὴν κόλαση πεσμένα
 (οἱ θησαυροὶ τοῦ θεοῦ Ἐλέους, ἀκόμη καὶ ἂν χύνονταν «μέσ σὰ
 σπλάχνα τῶν ἐχθρῶν» — κατὰ τὰ λόγια τῆς Πατρὶδας ποῦ «εἰς τὴ
 μεγάλη ψυχὴ της... ἀναπνέει τὴν Παράδεισον».)
 «Πόρφ.», 508, 17: θεοτικὸ τριαντάφυλλο στὴν κόλαση πεσμένο!
 559, 3 (ιταλ.): τὸ θεοτικὸ τριαντάφυλλο ποῦ ἀνοίγει ἐκεῖ μέσα
 Πρ6., ἐπίσης, στὸ ἰταλικὸ «Ὀρφέας» (Ἰ.Α. 3, 114): «Τὸ θεοτικὸ λουλού-
 δι βλάστησε μέσα στὴν ψυχὴ τους...».
- (2) «ΕΠ», Σχεδ. Β', 23, 4: Κάθ' ἦχος εἶχε καὶ χαρά, κάθε χαρὰ κι' ἀγάπη
 «Πόρφ.», 641, 27: κάθ' ἦχος ἔχει καὶ χαρά, κάθε χαρὰ κι' ἀγάπη!
 Γιὰ τὴν ἐνταξὴ τῆς ἐπεξεργασίας 1 τοῦ «Πόρφυρα», βλ. καὶ παραπάνω, 6.
- (3) «ΕΠ», Σχεδ. Β', 36: Πάντ' ἀνοιχτά, πάντ' ἄγρυπνα τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου
 «Πόρφ.», 508, 18: ἀνοιχτά πάντα κι' ἄγρυπνα τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου!
 Γιὰ τὴ διαφορετικὴ ἀξιολογικὴ ἀντιμετώπιση τῆς διαφορᾶς, βλ. Ἀποστ.
 96 - 97, Βάρν. 16 - 33.
- (4) «Κρητ.» 360α, 24: ἴσως δὲν σώζεται στὴ γῆ πράμα ποῦ νὰ τῆς μοιάζει
 «ΕΠ», Σχεδ. Β', 4136, 7 - 8: κ' ἐλεύτερο καὶ πανῶριο σὰν ἐσένα
 δὲν εἶναι πράμα ἐδῶ στὴ γῆ, στὸν Οὐρανὸ κανένα
 «Πόρφ.», 508, 14: πράμα δὲ σώζεται στὴ γῆ, στὸν οὐρανὸ κανένα!
- (5) «Κρητ.» 21, 6: κ' ἔδειξε πᾶσαν ὁμορφιὰ καὶ πᾶσαν καλοσύνη
 (παραλλ.: κι' ἀνᾶρσε κάθε ὁμορφιὰ καὶ κάθε καλοσύνη)
 «ΕΠ», Σχεδ. Β', 425α, 31 - 32: νιδς κόσμος δόξας καὶ χαρᾶς mi trascino l'
 anima nel vortice della vita
 Σχεδ. Β', 427, 19 - 20: νιδς κόσμος δόξας καὶ χαρᾶς μέσα στὰ στήθια μ'
 κλείνει

κ' ἔδειξε πᾶσαν ὁμορφιὰ καὶ πᾶσα καλοσύνη

Σχεδ. Β', 427, 26: νιδς κόσμος ἄστραφτε παντοῦ, κόσμος χαρᾶς καὶ δόξας

«Πόρφ.», 507, 17: νιδς κόσμος με̐ τριγύρισε χαρᾶς καὶ καλοσύνης!

508, 3: παντοῦ νιδς κόσμος ὁμορφιάς, χαρᾶς καὶ καλοσύνης

508, 10: νιδς κόσμος ὁμορφος παντοῦ χαρᾶς καὶ καλοσύνης

508, 10: νιδς κόσμος ὁμορφος γελᾷ χαρᾶς καὶ καλοσύνης

502α, 17: νιδς κόσμος δόξας καὶ χαρᾶς ἀνθίζει στὴν ψυχὴ του

(6) Περισσότερο ἀπομακρυσμένες λεκτικὲς ἢ θεματικὲς - συνειρμικὲς ἀναλογίες:

(I) «ΕΠ», Σχεδ. Β', 6,17: Τὰ λίγα ἀπομεινάρια τῆς πείνας καὶ τς ἀντρέας

«Πόρφ.», 502α, 6: *avvanzo di grandezza*

511, 3: ἀπομεινάρια θαμιαστὸ ἐρμῆς καὶ μεγαλείου

(II) «Κρητ.» 21,19 - 21: Σάν τὸ νερό πού τὸ θωρεῖ τὸ μάτι: ν' ἀναβλύξει
ξάφνου ὄχ τὰ δάθη τοῦ θουνουθ. κι' ὁ ἥλιος τὸ
στολίζει,
δρύση ἔγινε τὸ μάτι: μου κι' ὀμπρός του δὲν ἐθώρα

(παραλλ.: σάν ἀπὸ δράχο σκοτεινὸ δρύς' ἥλιοστολισμένη
σκοτεινοῦ δράχου καὶ θαλιοῦ δρύς' ἥλιοστολισμένη

[«Πόρφ.», 508,18 - 19: ἀνοιχτὰ πάντα κι' ἄγρυπνα τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου
ποιὰ πηγὴ τάχα σὲ γεννᾷ, χαριτωμένη δρύση

Πρβ. καὶ «ΕΠ», Σχεδ. Β', 14, «Στίχοι αὐτοσχέδιοι», Γ' (Ιταλ.): «Τὸ μά-
τι εἶναι ὄλο χάρη' καὶ λάμπει ἐντός του φῶς: πολὺ ὁμορφότερο ἀπ' τοῦ ἡ-
λιου», καὶ Ε': «Καὶ τὴ λαλιά ν' ἀκούς τῆς δρύσης ἔχει χάρη, τὴν ὥρα πού
ἡσυχάζει τὸ θαλασσινὸ τὸ κύμα....».

(III) Οἱ ἀναλογίες «Κρητικοῦ» καὶ «Πόρφου» ἐπεκταίνονται καὶ στὰ ἑξῆς
σημεῖα: ἡ λυρική περιγραφή τοῦ ἀποσπ. 22,22 κ.ἑ. τοῦ «Κρητικοῦ»
εἶναι ἀνάλογη μὲ τοὺς στ. 461, 26 - 28, καὶ ἀπόσπ. 4,5 τοῦ «Πόρφου-
ρα», ἰδίως στὴ διάταξη τῶν ἀκουστικῶν ἐντυπώσεων ἢ στὴν περιγρα-
φὴ τῆς χρονικῆς στιγμῆς ἢ μαγεῖα τοῦ τραγουδιοῦ ἐκπορεύεται καὶ
στὸν «Κρητικὸ» καὶ στὸν «Πόρφουρα» (ἰδὼ ἀποκλειστικά) ἀπὸ τὸ πού-
λί' τὰ φυσικὰ στοιχεῖα ἀναγκάζονται νὰ ὑπακούσουν, οἱ φυσικοὶ νόμοι
ἐκμεινούνται. Στὴν πραγματικότητα, οἱ ὁμοιότητες ἀνάμεσα στὰ δύο
ἔργα εἶναι πολὺ περισσότερες: στὸν χῶρο (θάλασσα), στοὺς ἥρωες
(νέοι, ἄνδρες, κολυμβητές), στὴν ἀντίθεση φιλικῆς καὶ ἐχθρικῆς φύ-
σης (στὸν «Κρητικὸ»: τρικυμία καὶ αἰφνίδια καλοσύνη, στὸν «Πόρ-
φουρα» μὲ ἀντιστροφή: γαλήνη καὶ ξαφνικὴ ἐμφάνιση τοῦ καρχαρία),
στὴν ἐπιθυμία τῶν κολυμβητῶν νὰ ἔρθουν, νὰ περάσουν ἢ νὰ ἐπιστρέ-
ψουν σὲ μὴν ὁρισμένη στεριά, στὸν πνιγμὸ καὶ τὴν τελικὴ ἀπόθεση
τοῦ νεκροῦ σώματος στὴν ἀκτή.

(IV) Οἱ ἀναλογίες «Ελευθερίων Πολιορκημένων» καὶ «Πόρφουρα» γίνονται
αισθητὲς ἰδιαίτερα στὸ Β' Σχεδιασμῷ τοῦ πρώτου ἔργου ἔχει (ἀπόσπ.
1) τὰ ὅπλα ἀμυνας τοῦ ἥρωα, τοῦφέκι καὶ σπαθί, ἔχουν ἀκυρωθεῖ, ὅ-
πως ἀπουσιάζουν καὶ στὸν «Πόρφουρα» (461, 29 κ.ἑ.) ἡ ἐχθρικὴ φύ-
ση, ἀν καὶ μὲ διάφορο τρόπο, μὲ πειρασμὸ ζωῆς καὶ ὄχι μὲ ἀπειλὴ θα-
νάτου, εἶναι παντοῦ παρούσα καὶ περικείμενη (ἀπόσπ. 2), καὶ ἐκπλη-
κτικὰ συναρπαστικὴ, ὅπως ἡ φιλικὴ φύση στὸν «Πόρφουρα» — πάντο-
τε, βέβαια, ὡς ἀντίσημος δεξιός:

«ΕΠ», Σχεδ. Β', 2,10: Μάγεμα ἢ φύσις κι' ὄνειρο στὴν ὁμορφιὰ καὶ χάρη
(παραλλ.: "Ὀνειρο μὲ τὰ μάγια του, παντοῦ ὁμορφιὰ καὶ χάρη,

καὶ παρακάτω: Κι' ὅμοια στ' ἀνθρώπου τὴν ψυχὴ ἢ φύση κατεβαίνει,
πηγάζει ἀπὸ πολλὰς πηγὰς μὲ ὅλα τῆς τὰ μάγια.

[«Πόρφ.», 504,4: καὶ καὶ τραβᾷ τὸν ἦχο του μ' ὅλα τὰ μάγια πῶχει!

506,1: πουλί, πουλάκι, πού λαλεῖς μ' ὅλα τὰ μάγια πῶχεις

507,14: πουλί, μὴ δὲν εἶναι τσὴ γῆς τὰ μάγια τῆς φωνῆς σου;

Ἡ μαγεῖα καὶ ἐδῶ ἀνήκει στὸ τραγούδι,

«ΕΠ», Σχεδ. Β', 3,1: Σάλπιγγα, κόψ' τοῦ τραγουδιοῦ τὰ μάγια μὲ ὅλα ἡ
στὸν ἥλιο:

«ΕΠ», Σχεδ. Β', 6,6: Στὴν κεφαλὴ σου κρέμεται ὁ ἥλιος μαγεμένος

Πρβ. καὶ «Εἰς Φραγκίσκα Φραιζερ», 3 - 4.

Ἡ μορφὴ τοῦ «πολεμάρχου» στὸ ἀπόσπ. 6 θυμίζει ἀρκετὰ τὸ «νιὸ κολυμπι-
στή» τοῦ «Πόρφουρα» ἀνάλογες εἶναι οἱ ἀποστροφές:

«ΕΠ», Σχεδ. Β', 6-7: παλικαρά και μορφονιέ, γειά σου, Καλέ, χαρά σου.
(παραλλ.: παλικαρά και μορφονιέ, γειά σου, γρικῶ, χαρά σου
πρῶτε, καλὲ παλικαρά, γειά σου, γρικῶ, χαρά σου
[«Πόρφ.», 501,5 : μέσα στὰ στήθια σου τ' ἀκοῦς, Καλέ, νὰ λαχταρίζει;]
511,9 : ἀλλ' ὅμως δευτέρη, Καλέ, ἀπὸ τὸ πρόσωπό σου
559,5-6 (ιταλ.): ὁρθιο καὶ ξυπνητὸ ὑψώνεται πρὸς τὰ οὐρά-
νια τὸ πρόσωπό σου, πιδ ὁμορφο ἀπὸ κεῖνα

«ΕΠ», Σχεδ. Β', 6,9 παρ.: ἀστράφτ' ὁλόγυρα ματιὰ γιὰ τὸν εὐτυχισμένον
γύρω μ' κοιτῶ, ξανακοιτῶ γιὰ τὸν εὐτυχισμένον

[«Πόρφ.», 511,1 462,26 502α,5 560,1-4 (ιταλ.)]

Ταυτόσημος εἶναι καὶ ὁ ἐσωτερικὸς φωτισμὸς καὶ ἡ συνειδητοποίηση:

«ΕΠ», Σχεδ. Β', 7,1: Κρυφὴ χαρὰ ἔστραψε σ' ἐσέ' κατὶ καλὸ ἔχει ὁ νοῦς σου
Σχεδ. Β', 30,1-2: Τοῦ πόνου ἐστρέψαν οἱ πηγές ἀπὸ τὰ σωθικά μου
ἔστρωσ' ὁ νοῦς, κι' ἀνέδθηκαν πάλι στὸν ἑαυτὸ μου

[«Πόρφ.», 501,20: ἔστραψε φῶς κ' ἐγνώρισε γοργὰ τὸν ἑαυτὸ του]
502α.: ἔστραψε φῶς κ' ἐγνώρισε ὁ νιὸς τὸν ἑαυτὸ του
560,1-4 (ιταλ.): Τὴν ὥρα ὅπου ἀπάνω στὸ ξάναμμα τῆς πάλης
ἐνιωσε σὰν ὄνειρο νὰ κόβεται τὸ μπράτσο του,
γρήγορος σὰν ἀστραπή, τραβήχτηκε μέσα του
καὶ γνώρισε τὸν ἑαυτὸ του

Πρδ. καὶ Καδάφης, «(Ο) Ὁράτιος ἐν Ἀθήναις», 13-14 (σὲ συνδυασμὸ μὲ
«Πόρφ.» 507, 17 κ.ἐ.)
κ' ἐκθαμβὸς βλέπει νέους κόσμους τοῦ Καλοῦ
ἐντὸς τοῦ πάθους τοῦ μεγάλου Ἰταλοῦ.

Ἡ προσέγγισις τοῦ θανάτου γιὰ τοὺς «Μάρτυρες» τῆς Ἐξόδου ντύνεται μὲ
τὸν ἴδιο, εἰκονιστικὰ, ἐξωτερικὸ τρόπο ἐπίθεσης καρχαρία:

«ΕΠ», Σχεδ. 13, 2-8: Ἐπάψαν τὰ φιλιὰ στὴ γῆ...

στὰ στήθια καὶ στὸ πρόσωπο, στὰ χέρια καὶ
στὰ πόδια.

Μία χούφτα χῶμα νὰ κρατῶ καὶ νὰ σωθῶ μ'
ἐκεῖνο.

Ἰδού, σεισμὸς καὶ βροντισμὸς, κ' ἐδάστουναν
ἀκόμα,

ποὺ ὁ κύκλος φθάνει ὁ φοβερὸς μὲ τὸν ἄφρὸ
στὸ στόμα,

κ' ἐσχίσθη ἀμέσως, κ' ἔβαλε στῆς Μάνας τὰ
ποδάρια

τῆς πείνας καὶ τοῦ... τὰ λίγα ἀπομεινάρια

[«Πόρφ.», 508, 15-16: τὰ χέρια μου γλυκοφιλῶ καὶ τὸ σφιχταγκαλιάζω]
φιλῶ τὰ χέρια μ' καὶ γλυκὰ τὸ στήθος μ' ἀγκαλιάζω
(e gli pareva come per sogno che in esso riposasse in
patria)

502α, 19-20: γύρου κοιτᾷ νὰ τὸν ἴδῃ κι' ἀπάνου γελοῦν (ν)
θόλοι +

ἀλλ' ἀπαντοῦν τὰ μάτια μου τρανὸ θεριὸ πελάγου

(Τὸ θ' ἡμιστ. τοῦ στ. 502α, 19, νομίζω ὅτι διαβάζεται ἔτσι' πρδλ. καὶ
«Κρητ.» 3726, 16, καὶ Χατζηγ. 58-59).

Στὸ Γ' Σχεδιάσμα ὑπάρχουν πολὺ λιγότερα σημεῖα πρόσδεσης πρὸς τὸν
«Πόρφ.» Ἡ «μεγαλόψυχη μητέρα» εἶναι:

.. «ΕΠ», Σχεδ. Γ', 1,8: ἀτάραχη σὰν οὐρανὸς μ' ὄλα τὰ κάλλη πᾶχει

«ΕΠ», Σχεδ. Β' 406α, 16: π' όλονυχτίς ἐσύμιξε μὲ τ' οὐρανοῦ τὰ κάλλη
[«Πόρφ», 504,3: καὶ καὶ γρικὰ τῆς θάλασσης καὶ τ' οὐρανοῦ τὰ κάλλη]
530α,12: καὶ ἀνάμειξα στής θάλασσης καὶ σ' οὐρανοῦ τὰ κάλλη
559,15 (ἰταλ.) ὁ οὐρανὸς τὰ κάλλη του

Ὁ δεσμός τῆς νέας Μεσολογγίτισσας μὲ τὴ φύσιν, στὸ ἀπόσπ. 8, 6 - 18,
εἶναι ἀνάλογος μ' ἐκεῖνον τοῦ κολυμβητῆ στὸν «Πόρφυρα».

Γενικά, ἡ ἀποδόσειμηση στοιχείων τοῦ Β' Σχεδιασματος τῶν «ΕΠ» καὶ
ἡ μὴ ἐπανειφάνισή τους στὸ Γ' Σχεδιασμο, παράλληλα μὲ τὴν ἐκμη-
τάλλευσή τους στὸν «Πόρφυρα», δηλώνουν ἕνα τουλάχιστο εἶδος τῆς
σολωμικῆς συνθετικῆς τεχνικῆς.

(V) Παράλληλισμοὶ μὲ ἄλλα ἐλληνικὰ ποιήματα τῆς τελευταίας περιόδου:
«Εἰς Φραγκίσκα Φραιξερ», 6: «Πρὸς τὸν βασιλεῖα τῆς Ἑλλάδας» (τὴ μαύρη πέτρα
στὸ γιαλὸ τῆς Κέρκυρας, ὅπως καὶ τὸ «καλὸ (βαλασσινὸ;) πνεῦμα» νομίζω ὅτι εἶ-
στ. 10 - 11 τοῦ «Πόρφυρα» συνδέονται πάρα πολὺ στενά μὲ τὸ «ἐπιγράμμιον» αὐτοῦ τοῦ
1850) «Carmen seculare» (ἰδιαίτερα στὰ ἀποσπ. 1, 1 - 2, 2 3,9,14 - 15. Γόνιμος
γιά τὸ ἀποσπασματικὸ αὐτὸ ποίημα θὰ ἦταν καὶ ὁ παράλληλισμός μὲ ἀρκετοὺς ἀπὸ
τοὺς «Στίχους αὐτοσχέδιους»). Ἀνάλογες σχέσεις ὑπάρχουν καὶ μὲ τὰ ὅριμα ἰταλι-
κά: «Τὸ Ἑλληνικὸ Καραβάκι», «Στὸ θάνατο τοῦ Στυλ. Μαρκοῦ», «Ἀπόσπασμα
χωρὶς τίτλο» («Απ., 3,109 - 110), «Ἡ Ἑλληνίδα Μητέρα», «Ἡ Γυναίκα μὲ τὸ μα-
γνάδι», «Ὀρφεὺς» («Απ., 3,115), ὅπως καὶ μὲ τὰ πεζὰ σχεδιασμάτα ἢ ἐπικηδεῖους
λόγους («Απ., 3,70 - 73, 90, κ.ἄ.).

2. Τὸ θέμα «Κόλαση — Παράδεισος»

Περιοριζόμαστε στὸ σχεδιασμο ἐνὸς μόνο ἀπὸ τὰ βασικὰ θέματα τοῦ «Πόρ-
φυρα» μέσα στὸ σύνολο τοῦ σολωμικοῦ ἔργου. Ἡ παρατήρηση τοῦ ποιητῆ, στίς «Ση-
μειώσεις» του γιὰ τὸ «Εἰς τὸ θάνατο τοῦ Λόρδ Μπάιρον» («Απ., 1,133): «Εἰς τὸ
«Paradise Lost» ἢ ἀντίθεση ἀνάμεσα εἰς τίς πρωτόπλαστες εὐμορφίαις τῆς Κτίσεως καὶ
τοὺς τρόμους τῆς Κόλασης θέλει δέξαι ἕκαστε μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὸν νοῦ τοῦ
Μπάιρον», ἀν τὸ καλοσχεφθῇ κανεῖς, εἶναι μὲ παρατήρησιν πού μὲ ἀντικείμενο τὸ
ἀντιπολικὸ θέμα Παράδεισος — Κόλαση ἰσχύει ἀπόλυτα γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Σολωμὸ
(6λ. καὶ Γύ. Σολ. 69 κ.ἄ.).

Τὸ σχεδιασμο τοῦ θέματος αὐτοῦ θὰ περιλάμβανε:

Ἑλληνικά ποιήματα: «Εἰς μοναχὴν» (πρὸς ἰδιαίτερα 5,1 - 2), «Εἰς τὸ θάνατο τοῦ
Λόρδ Μπάιρον», 42, «Ἡ Φαρμακωμένη στὸν Ἀδην», «Ὁ Λάμπρος»
(πρὸς ἀποσπ. 24,25, ὅπου καὶ ὁ ἥρωας - ἀντίποδας τοῦ νέου κολυμ-
βητῆ: «Κόλαση; τὴν πιστεύω εἶναι τὴ αὐξάνει, ἰ καὶ ὅλη φλογόβο-
λάει στὰ σωθικά μου»), «Ὁ Κρητικὸς», 19, «ΕΠ», Σχεδ. Β' 12,44,57,
Σχεδ. Γ' 11, «Ὁ Πόρφυρας», «Εἰς τὸ θάνατο Αἰμιλίας Ροδόστα-
μο», «Carmen seculare».

πεζά: «Ἡ Γυναίκα τῆς Ζάκυνθος».

Ἡ ἔκτασις τοῦ θέματος στὰ ἰταλικά κείμενα τοῦ ποιητῆ εἶναι συντριπτικὰ ἀνώτερη,
πράγμα πού χρειάζεται κάποτε νὰ μετρηθεῖ, νὰ ἐρευνηθεῖ καὶ νὰ αἰτιολογηθεῖ, γι-
ατί δὲν ἐξηγεῖται εὐκολα μόνο μὲ χρονολογικὰ ὅρια (π.χ. νεανικά — γεροντικά
κείμενα):

Ἰταλικά ποιήματα: «Ἡ καταστροφὴ τῆς Ἱερουσαλήμ», «Στίχοι αὐτοσχέδιοι» Κ.
ΚΔ', ΚΕ', ΚΖ' ΚΗ', ΚΘ', «Ἡ Κόλαση» («Απ., 3, 39 - 40), «Ἡ
Παράδεισος» («Απ., 3, 41), «Τὸ πέσιμον τοῦ Ἑωσφόρου» («Απ., 3,44),
«Ἡ θρησκεία τοῦ Κανόδα», «Ἐνάντιον στὸν Βοναπάρτη» «Ὁ Βοναπάρ-
της», «Ἐγκώμιον στὸν Δάντη», «Σὲ μοναχί», «Ὡδὴ πρὸς τὴν Ἀφροδίτην».

«Γιὰ τὸ θάνατο ἐνὸς νέου ποιητῆ».
πεζά: «Ἡ Ἑλληνίδα Μητέρα», «Ἡ Γυναίκα μετὰ τὸ μαγνάδι», καὶ τὰ τελευταῖα πεζὰ σχεδιάσματα («Πόρφυρα», κ.κ. σχετικά σχεδιάσματα, Ἀπ., 3, 117-122).

3. Τὸ ζήτημα τῶν πηγῶν τοῦ σολωμικοῦ ἔργου ἔχει καλυφθεῖ μετὰ τὴν ἐξαι-
ρητικὴν ἐργασίαν τοῦ Μ. Χατζηγιακουμῆ, τουλάχιστο ὅσον ἀφορᾷ τὰ νεοελληνικὰ κεί-
μενα ὡς τοὺς προσολωμικούς. Ὅπωςδὴποτε, πάντως, εἰδικὰ γιὰ τὸν «Πόρφυρα» δὲν
διαπιστώνονται ἐμφανεῖς ἐπιδράσεις· ὁρισμένες χαλαρὲς λεκτικὲς ἀντιστοιχίαι (ει-
κόνα - παρομοίωση ἀστραπῆς, Χατζηγ. 103-4, συνδυασμοὶ θάλασσας — οὐρανοῦ
— γῆς, Χατζηγ. 109 κ.έ., ἐκφραση: χαριτωμένη βρύση, Χατζηγ. 175-176, πρ6.
καὶ 83, 86 σημ. 3, 135, 159-160, 162) δὲν μποροῦν, ὅμως, νὰ χρησιμοποιηθοῦν
ὡς ἐπαρκὴ στοιρίσματα γιὰ τὴν δήλωσιν ἀνάλογων σχέσεων· ἔτσι, φαίνεται ἀπόλυτα
δικαιολογημένη — ἂν καὶ μερικὴ — ἡ συμπερασματικὴ διαπίστωση τοῦ μελετητῆ
ἡμεῖς: «Στὰ ἔργα τῆς περιόδου 1844—1857 οὐδεμία ἐπίδρασις διακρίνεται, οὐχὶ μὴ-
τον ἐκ τοῦ «Ἐρωτοκρίτου», ἀλλὰ καὶ ἐξ οὐδενὸς ἄλλου ἔργου τῆς καθ' ὅλης κρητι-
τικῆς λογοτεχνίας».

Θὰ ἤθελα, πάντως, νὰ ἐπισημάνω μὴν ἀκόμη ἐπιμέρους ἀντιστοιχία ἀνάμει-
κτα στὸν «Πόρφυρα» καὶ δύο ἔργα τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας, πού, ἂν καὶ ἀφορᾷ ἐκ-
φραση ὅχι ἐντελῶς ταυτίσημην, δείχνει μὴν διωκτικὴν ποιητικὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν
ἐκπονητὴν σφραγίδα τῆς ποιητικῆς μεταφορικῆς ἐνέργειας:

«Κατ'εὐρύπτερος» Α', 133—4:

μετὰ τὸ γλυκὸ κελαδισμὸ τὸν ἥλιο προσκαλοῦσι
κάθε πουντὸ θλα τὰ πουλιά νὰ ὄγει νὰ τὸν δοῦσι

«Ἐρωτοκρίτος» Β', 1254—56:

καὶ τὸ σκοπὸν τοῦ κιλαῖδεῖ πᾶσα λογῆς πουλάκι,
καὶ μετὰ τὴν σιγανὴν λαλίαν τὸν ἥλιο προσκαλοῦσι
καὶ πεθυμοῦσι γλήγορα νὰ ὄγει νὰ τὸν δοῦσι

Ι«Πόρφ.» 504,1-4: Κοντὰ ἔναι τὸ χρυσόφτερο καὶ κατὰ δῶ γυμνένο,¹
π' ἄφησε ξάφνου τὸ κλαδί γιὰ τοῦ γιαιοῦ τὴν πέτρα,
καὶ κεῖ γρικὰ τῆς θάλασσας καὶ τ' οὐρανοῦ τὰ κάλλη
καὶ κεῖ τραβᾷ τὸν ἦχο τοῦ μ' ὅλα τὰ μάγια πῶχει.

504,5: Γλυκὰ ὄρεσε τὴν θάλασσα καὶ τὴν ἐρμιὰ τοῦ βράχου

507,2: γλυκὰ ὄρεσαν τὴν θάλασσα καὶ τὴν ἐρμιὰ τοῦ βράχου

507,15: γλυκὰ ὄρεσε τὴν θάλασσα καὶ τὴν ἐρμιὰ τοῦ βράχου

504,6: κι' ἂ δὲν εἶν' ὥρα γιὰ τ' ἀστρὶ θὲ νὰ συρθεῖ καὶ νὰ ὄγει

507,3: κι' εἶναι ἐγαλμένο! πάρωρα τ' ἀστρὶ στὴν ὁμορφίαν του

» :καὶ πρέπει νὰ ὄγει πάρωρα τ' ἀστρὶ στὴν ὁμορφίαν του

507,16: κ' ἔπρεπε νὰ ὄγει πάρωρα τ' ἀστρὶ στὴν ὁμορφίαν του

508,9: τ' ἀστρὶ στὰ κάλλη του καλοῦν, καὶ πρέπει νὰ προβάλει

Πολυλάς: καὶ τ' ἄστρο κράζει πάρωρα, καὶ πρέπει νὰ προβάλει.

★

Συνομογραφίαι: Ἀπ.: Δ. Σολωμοῦ Ἀπαντα, Ἐπιμέλεια Λ. Πολίτη, τ. 1-3, Ἰ-
καρος, 1948-1960 (21961, 1968).

Ἀποστ.: Γ. Ἀποστολῆς, Ἡ ποίησις στὴ ζωὴ μας, Κολλάρος,
2 χ.χ.

Αὐτόγραφα: Δ. Σολωμοῦ Αὐτόγραφα ἔργα, Ἐπιμέλεια Λ. Πολί-
τη, τ. -2, Θεσσ. 1964

Βάρν.: Κ. Βάρναλης, Σολωμικά, Κέδρος, 1957.

Γ' Σολ.: Α. Πολίτης, Γύρω στο Σολωμό. Μελέτες και άρθρα (1938 - 1958), Γαλλ. Ίνστ. Αθ. 105, 1958.

Μαρων.: Δ. Ν. Μαρωνίτης. Οι Έποχές του «Κρητικού», Λόγος, 1975.

Κατζήγ.: Ε.Κ. Κατζήγιακουμής, Νεοελληνικά πηγαί του Σολωμού, Βιβλ. Σ. Ν. Σαριπόλου, Αθ. 1968.

Γιώργος Κεχαγιόγλου

ΣΟΛΩΜΟΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ

Δέν μπορώ νά νοιώσω φυσικώτερη στάση μπροστά σέ ό,τι πραγματῶσαι ή ποιήση μέσω του Σολωμικού λόγου, από μιὰ στάση (-άφρητη-) γιά τόν κριτικισμό μου άγάπης. Πῶς νά γίνει άλλοιῶς, αφού ὁ Σολωμός είναι ή ἐντελέστερη καί ή πιό ὀυστατη καταβολή μας. Μιά ὑποαδήποτε ἀποτίμησι, τῆς προσφοράς του σήμερα, λιγώτερο συνταιριασμένη, μέ τὰ δυσυπόταχτα ἀκριτήματα μιᾶς συναισθηματικῆς — κι ἂν δέν φοβόμουν τό δάρος τῆς λέξης, ἡδέεγα πνευματικῆς — συγγένειας, διότι σκολα ἡδύκρυβε τό πρόσωπο ἐνός ἀνέραστου ψευδοαντικειμενισμοῦ — ρυμουλκῆμένο ἀπ' τό νεοπαγές πνεῦμα τῆς ἀμφισβήτησης. Ἡ μαρτυροῦσε ἀκόμη, ἀγνοία τῆς οἰσαστικῆς σχέσης ἀνάμεσα στήν ἀληθινή ποίηση, καί στόν ψυχικό χώρο πού ἐκτοίζει ή προσφορά τῆς μέσα στή ζωή καί τό εἶμα τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. (Αὐτό ἰσχύει εἰδικιώτερα σήμερα πού ή λογοτεχνία δοκιμάζεται ἐπικίνδυνα τόσο ἀπ' τίς παραιοηθικές σκοπιμότητες ἐνός ὑπεραπλουστευμένου κοινωνικοπολιτικοῦ προβληματισμοῦ, ὅσο κι' ἀπ' τόν αὐτάρεσκο ἐριγνισμὸ μιᾶς νοσηρᾶς αὐτοτροφοδοτούμενης ἀγνείας. Ἀνάμεσα στά δύο αὐτά κορυφαία συμπτώματα ὑπολειψουργίας τοῦ ποιητικοῦ λόγου, νερκισσεύεται μέ ἀλαζονική αὐτοσχεπείθησιν τό τέρας τοῦ ἀποητικῆς μελισμοῦ).

Ἡ συνεδῆσιν λοιπόν τῆς συγγένειας, πού μιλήσαμε πρὸ πάντων, δοῦναι ν' ἀνελθοῦμε γιὰτί ἐκεῖνος ὁ ἀντικειμενικώτερος κριτής τοῦ Σολωμοῦ πού ἀναζητοῦνται τό 1901 ὁ Παλαμᾶς, κρίνοντας τόν Πολυλά «σοφὸ» ἀλλά «συναισθηματικό», στάθην μιᾶς ἀνεδαφικῆς προσδοκίας. Ὁ Σολωμικός λόγος δέν ἀντῆκει παρὰ στά «ἐκτακτά θέματα» — μέ τήν αἰσθητική δαρύνητα πού ἔδωσε στόν ὄρο ὁ Παλερύ, ὀρίζοντας πῶς μόνο μ' αὐτά «παράγεται ή ἀπόλυτη ποίηση». Καί, πέν ἡμέρες, δέν εὐνοεῖ δεοντολογικές ἐχτιμήσεις. Ἡ λυρική του Ὑγεία, ἀποβαρρύνει κάθε σοβαροφανή προσπάθειαν ξερῆς καί, ἀπορησ ἀπὸ κάθε συγκεντρωτικῆς φόρτισι, κριτικῆς. Οἱ σοφές ἀτέλειες τῆς μετρικῆς του ἀφοπλίζουν κάθε ἐπικριτική διάθεσιν ὅταν ἰδῶμεθον κάτω ἀπ' τό βαθύτερο πρῖσμα τῆς φυσιολογίας τους: ὅπου περισσεύει ή Χάρις κι' ὅπου παλμοδοτεῖ ή Ἰδέα οἱ μορφικῆς ἀτέλειες δέν ἀποτελοῦν παρὰ δευτερογενῆ, συστατικά μιᾶς ὑπερ-μορφικῆς (ἢ: ἐσωμορφικῆς) ἀρμονίας. Ἡ γλωσσική του Ἀγνόητα σαρκάζει ή προνόμιο μελετηρῆς περιδιάβασις τῶν φιλόλογων: Ἀποτελεῖ εὐπρόσιτο στοιχείο ἐν τὸ λογικῆς δράσης τῆς γλώσσας μας, ὀντολογικῆς δυναμιζέτησις ἡδέεγα. Καί ὅταν ἐξ ἴσου ἀνεδαφικὸ ν' ἀνιχνεύσουμε τήν ὑπερχρονικότητα τῆς σολωμικῆς νότις μόνο στήν ἀφθαρτῆ ἰδεαλιστική τῆς ρώμης ἢ ἀκόμη στά ὅποια θαυμαστά ἐπιτεύγματα ποιητικῆς καθαρολογίας. Ὁ στίχος τοῦ Σολωμοῦ στέκει πᾶν ἀπ' ὅλα τρόποι τοῦ ἀντιπροσωπευτικοῦ σθένου τῆς γλώσσας: ἐν σχέσει μέ τό Ἀπόλυτο. Μιᾶς γλώσσας πού σημειοδοτεῖ τήν ἐνθετή προβολή τοῦ ποιητῆ στήν αἰωνιότητα, «πού μόλις τὸν χεράει». Μιᾶς γλώσσας μεστής ἀπὸ χυμώδη ζωτικότητα.

Κι' αὐτό τό τελευταῖο συνιστᾶ, πάνω ἀπὸ κάθε ἐπικαιρικῆ ἀξιολόγησι, τό ἴσχυρο τῆς σολωμικῆς κληρονομιάς.

Ἀντώνης Ἐλευθεριώτης